

lingen, der er helliget opkøberne og varetransportvejene i regional sammenhæng som et antiklimaks. Der gives i afsnittene om opkøbere og markeder mange udmærkede oplysninger om den lokale søfart og udskibningen fra Hjerding, men igen her konkluderes det, at sejladserne med potter ikke interesserede købmændene, men forblev på småskippers hænder. »Sejladserne med sorte potter var ikke en ekspansiv næring«. Med hensyn til eksporten over land forblev den på enkelte bondekøbmænds hænder og blev foretaget i bondevogne, således at markedet primært var et nationalt marked med en mindre del afsat til Tyskland og Nederlandene.

Samlet har vi fået en velreflekteret og velskrevet beretning om jydepotternes historie og om deres historiske betydning, og det er prisværdigt, at Guldberg ikke under indtryk af de omgivende forskningsrammer forfalder til at bekræfte de eksisterende fordomme på feltet, men tværtimod gør op med dem. Jydepotterne havde alene betydning som indtægt for gårdmandsbefolkningen i kernesognene i Øster Horne herred og for egnens skippere og bondekøbmænd i mellemprioroden mellem »to former for markedsrettet fødevareproduktion: semmiddelalderens fiske- og studeeksport til Nordvesteuropa og det sene 1800-tals smør og baconeksport til England.«

Finn Stendal Pedersen

Knud Knudsen: *Arbejdskonflikternes historie i Danmark. Arbejdskampe og arbejderbevægelse 1870-1940*. Selskabet for Forskning i Arbejderbevægelsens Historier skriftserie nr. 41. (Selskabet for Forskning i Arbejderbevægelsens Historie, 1999). 384 s., 325 kr.

Set i international sammenhæng er udforskningen af arbejdskonflikternes hi-

storie i Danmark temmelig uegal. Den eneste samlede fremstilling er Flemming Mikkelsens omfattende komparative undersøgelse i disputatsen *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848-1980* (1992), som er baseret på et stort kvantitativt materiale, og som anskuer konflikterne ud fra et stort antal variable. Ikke mindst organisationsvariablen og den politiske mobilisering får en fremtrædende placering. Indbygget i forskellige arter af jubilæumsskrifter fra fag- og arbejdsgiverorganisationer er der ganske meget stof om ikke mindst de centrale konflikter, naturligvis fremstillet med en vis tendens, men ikke uden værdi, fordi fremstillingerne ofte er skrevet af centralt placerede aktører. Som helhed gælder, at tiden indtil storlockouten og septemberforliget i 1899 er ganske grundigt kortlagt, med Henry Bruuns *Den faglige Arbejderbevægelsen i Danmark indtil Aar 1900* (bind I indtil 1880, 1938) og Georg Nørregaards *Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857-1899* (1943) som de fortsat uomgængelige standardværker. For senere perioder er savnet af samlede analyser mærkbart, mens der til gengæld foreligger et utal af studier i enkeltkonflikter. Dog er der, som Knud Knudsen også gør det, grund til at fremhæve den amerikanske arbejdsattaché Walter Galensons prægnante studie *Arbejder og arbejdsgiver i Danmark* (1955) og Flemming Ibsen og Henning Jørgensens *Fagbevægelse og stat* (bind 1-2, 1979).

Med sin alsidige og historisk sensitive fremstilling repræsenterer Knud Knudsens bog et nybrud i dansk udforskning af arbejdskonflikterne. Den er bygget op om tre hovedepoker, hvor første del omhandler de lange linjer fra 1840'erne til og med Første Verdenskrig, anden del analyserer konfrontationer og brydninger i mellemkrigstiden, mens tredje del trækker nogle perspekti-

ver gennem efterkrigstidens konflikter. Del I bygger helt overvejende på de kendte fremstillinger, men Knud Knudsen fremdrager nogle hovedlinjer, som ikke tidligere har stået så klart. For det første at fagbevægelsen i Danmark i langt højere grad end i andre lande havde netop *faget* som det bærende; for det andet at organisationsopbygningen foregik i uadskilleligt samspil med konflikterne, og at den gradvise centralisering var resultatet af erfaringer fra strejkerne og senere de lockouter, der blev arbejdsgivernes kampvåben mod de første årtiers omgangsskrue; for det tredje at der var en intim sammenhæng mellem det faglige og det politiske i hele arbejderbevægelsens opbygningsperiode. Knud Knudsen peger tillige på en grundlæggende asymmetri i forholdet mellem arbejdernes og arbejdsgivernes centrale organisationer. Arbejdersiden var – også efter grundlæggelsen af De samvirkende Fagforbund i 1898 – bedst rustet til at føre fagenes decentraliserede kampe, mens arbejdsgiverne bedst kunne udnytte deres større koncentrerede styrke i centraliserede kampe. Udvidelsen af kampene fra slutningen af 1890'erne skyldtes især arbejdsgiverne, der var tilbøjelige til at lade småstrejker udvikle sig til omfattende lockouter.

Etableringen af det fagretslige system på grundlag af septemberforliget behandles indgående, og det er Knud Knudsens pointe, at systemet ikke lagde en dæmper på konfliktantallet, men skabte rammer for en civiliseret fremgangsmåde ved indgåelse af overenskomster, udkæmpelse af konflikter og behandling af retstvister. At systemet ikke forhindrede konflikter, blev lysende og for parterne ubehagelig klart, da syndikalisterne gjorde deres entré med den direkte, uvarslede strejke som vigtigste kampmiddel. Deres aktioner mindede om 1870'ernes omgangsskrue, og

de truede sammen med den generelle radikaliserings af arbejderklassen i årene 1917-20 selve det møjsommeligt opbyggede fagretslige systems eksistens. Problemet var ikke alene det truende sammenbrud for septemberforliget og dets udbygning, men i lige så høj grad, at arbejderne i disse tre år opnåede større resultater end nogensinde tidligere, ikke mindst otte timers arbejdsdagen.

Fremstillingens forskningsmæssige tyngde ligger i bogens anden del. Knud Knudsen har i tidligere artikler analyseret nogle af de store arbejds konflikter i 1920'erne og 30'erne, og her sættes de ind i en større sammenhæng både internationalt og nationalt. Konteksten var en postrevolutionær situation, hvor arbejderoffensiven overalt blev afløst af en massiv offensiv fra arbejdsgiverne med det formål at stække fagbevægelsen og rulle de opnåede resultater tilbage. 1920 blev et vendepunkt i styrkeforholdet mellem arbejdsmarkedets parter. I de følgende år var det arbejdsgiverne, der stillede kampbetingelserne gennem en udvidelse af små konflikter til store overenskomsts lag. Derved satte de hele den faglige organisationsstruktur på en alvorlig prøve, og efter Knud Knudsens opfattelse viste de store kampe i begyndelsen af 1920'erne den fagbaserede organisationsmodels svagheder. Det decentrale princip udspang, som Knudsen skriver, af en »sund og demokratisk tankegang: Forbundene skulle selv forhandle og beslutte de arbejds- og overenskomstforhold, som medlemmerne skulle arbejde under.« Men der er indbygget en konflikt mellem en demokratisk selvbestemmelse og en koordineret, disciplineret optræden i konflikter. »Fagligt demokrati og faglig krig fungerede efter to forskellige principper.« I virkeligheden opererede mange af de faglige ledere, ikke mindst arbejdsmændenes formand M.C. Lyngsie, sta-

dig i det 19. århundredes tankebaner, hvor arbejderne og fagbevægelsen kunne gennemleve en »slidekrig« som storlockouten i 1899 uden at bryde sammen. Konteksten var blevet en anden både økonomisk og politisk, og dertil kom, at kompetencestridigheder og taktiske uenigheder mellem forbundene og DsF og ikke mindst mellem de faglærtes forbund og DsF på den ene side og arbejdsmændenes forbund på den anden side svækkede fagbevægelsen ganske alvorligt og truede dens enhed. Alle problemerne blev eksponeret under storkonflikten i 1925, der ikke alene medførte arbejdsmandsforbundets udmeldelse af DsF, men også bragte et varsel om fremtidige statsindgreb i »samfundstruende« konflikter. Fagbevægelsens svækkelse i 1920'erne blev yderligere demonstreret af den højesteretsafgørelse, der sluttede den bitre Kølindsund-konflikt, og af venstre-regeringens gennemførelse af den såkaldte tugthuslov i 1928. Men måske allermest af den forgæves kamp mod rationaliseringerne i industrien, der foregik som en sej understrøm under de mere spektakulære konfrontationer.

Med krisen i 1930'erne trådte arbejdskampene ind i en fase præget af politisering i to henseender. For det første blev hele det faglige system »trekantet« i den forstand, at statsmagten meldte sig som medspiller med indgreb over for stort set alle betydelige konflikter i tiåret før Anden Verdenskrig. Indgrebene kunne have forskellig karakter. Men de kom prompte. Som en tvivlsom sidegevinst blev de to parters organisationer nu i stigende grad inddraget i et samarbejde med statsmagten, når der skulle udformes løsninger på problemer, der vedrørte arbejdsmarkedet, et felt der efterhånden blev defineret bredere og bredere. Den anden side af politiseringen var modsætningen mellem socialdemokrater og kommunister, der

kom til at gennemsyre de faglige organisationer, navnlig i den såkaldte »ultra-venstreperiode« indtil 1934/35, hvor DKP betragtede Socialdemokratiet som den taktiske hovedfjende. Generelt blev fagbevægelsen svækket i 1930'erne, eller måske snarere de menige medlemmer i fagbevægelsen. De mange statsindgreb gjorde det efterhånden udsigtsløst at konflikte. Desuden tilsagde hensynet til den socialdemokratiske regering tilbageholdenhed, megen energi blev brugt på de indre kampe med kommunisterne, og ikke mindst ændringer i forligsmandslovens afstemningsregler reducerede medlemsindflydelsen i forbundene. Kløften mellem top og bund blev udvidet.

I denne største del af værket fornemmer man tydeligt, at her er Knud Knudsen på eget territorium. Det er klart den hidtil bedste analyse af mellemkrigstidens konfliktmønster. Det er skrevet med en suveræn beherskelse af litteraturen og kilderne og med sikker sans for de store linjer. Knudsen sammenfletter fint detaljerede beskrivelser af konfliktforløb og overordnede ræsonnementer og analyser. Blot kunne man have ønsket en lidt mere konsekvent international komparation. Den forsvinder næsten ud af billedet efter midten af 1920'erne.

Redegørelsen i tredje del for krigstidens og efterkrigstidens konfliktudvikling er mere skitscagtig, men Knud Knudsen får dog peget på nogle hovedtræk i årtierne frem til i dag. Danmark er som hele Norden et lavkonfliktområde med få, men til gengæld store konflikter. En undtagelse er dog tiåret efter 1968, hvor det kunne se ud, som om vi var på vej tilbage til en fjern fortid med mange små, men heftige konflikter. Et andet vigtigt element er radikaliseringen og et relativt højt konfliktniveau blandt de offentligt ansatte, som også Flemming Mikkelsen har påpeget. Tillige er der i forlængelse af tidligere erfaringer ved

de fleste større konflikter gennemført statsindgreb, en langvarig storkonflikt som i 1899 er i dag utænkelig. Endelig er der efter næsten hver konfliktbølge foretaget ændringer i det fagretslige system og i forligsmandsloven.

De sociale og økonomiske vilkår har ændret sig drastisk siden mellemkrigstiden. Der er under velfærdsstaten ikke længere tale om »sultekrige«. Den relative sociale tryghed og de til tider bugnende strejkekasser har bevirket, at konflikter sjældent medfører sociale katastrofer. Knud Knudsens korte per-

spektivering af konfliktforløbet i efterkrigstiden kalder på en lige så grundig analyse som den, han har gennemført for mellemkrigstidens vedkommende. Den foreliggende bog vil dog uden tvivl blive et standardværk for alle, der vil beskæftige sig med arbejdskampenes historie. Knud Knudsens ubesværede vekslen mellem detaljerede konfliktredegørelser og mere analyserende og perspektiverende afsnit gør bogen til en fornøjelse at læse, samtidig med at den giver en mængde nye indsigter.

Niels Finn Christiansen

KULTURHISTORIE

Danmarks Kirker. Odense Amt, hefte 11-12: Vor Frue Kirke. (Nationalmuseet/Poul Kristensens Forlag, 1998). 207 s., 136 kr.

Danmarks Kirker. Odense amt, hefte 13-15: S. Hans Kirke. (Nationalmuseet/Poul Kristensens Forlag, 1999), 334 s., 190 kr.

Kirkeværket er som bekendt disponeret efter en rigid form, som først og fremmest tillader inventering og beskrivelse af kirkernes bygning og inventar. Det markeres ikke mindst af, at redegørelser for og evt. diskussion af den historiske baggrund står med små tryktyper, medens normale tryktyper er forbeholdt de beskrivende afsnit. Alligevel nyder de historiske gennemgange en vis autoritet og bruges også tilsvarende. »Ifølge den lokalhistoriske tradition er Vor Frue kirke byens ældste med aner tilbage til kristendommens første tid på stedet«, hedder det med henvisning til Vedel Simonsen, Engelstoft, Rasmussen og Reiss, med kommentaren: »De heri behandlede spørgsmål om den tidligste organisering af byens gejstlighed berører ikke kirkebygningens historie« (note 1, side 1184). Det er lidt selvmodsigende og i hvert tilfælde kortfattet, og ved at betegne Vedel Simonsen, Engelstoft og Rasmussen som lokalhistorikere glemmer man den tid, i hvilken de levede og virkede som historikere og kildeforskere.

Nyere forskning, som repræsenteres af Ebbe Nyborgs gennemgang af sognekirkebyggeri i 1100-tallet, nærværende anmelders bidrag i *Odense bys historie* bind I, 1981, og Anemette S. Christensens *Middelalderbyen Odense*, 1988, med bidrag af Per Kr. Madsen, har fra de skriftlige kilder ikke udvundet noget konkret om selve kirkebygningens oprindelse, kun om provst Livos strid med sognebeboere ved Skt. Albani kirke i 1140'erne. Ud fra dette at postulere eksistensen af en kirkebygning i 1140'erne på Vor Frue kirkes nuværende plads er dog at gå for langt, mente jeg, da jeg i 1981 skrev, at der findes et gammelt kildested om, at Vor Frue kirke blev grundlagt år 1183 – med henvisning til